

et-Tabâtabâî'nin Mîzân Tefsiri'nde Uyguladığı Cery (الجزی) Kavramının Arka Planı

Sabahattin GümüŖ*

Öz

İsnâaŖeriyye/İmâmiyye/Câferiyye Mezhebi'nin hadis kitapları ve rivâyet tefsirlerinde âyetleri imamlar, taraftarları ve onların düşmanları sayılan kimselerle ilişkilendirilen birçok rivâyet bulunmaktadır. Modern dönem İsnâaŖeriyye müfessirlerinden Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî (1904-1981) rivâyetlerdeki bu irtibâtı, geliŖtirdiđi cery kavramıyla açıklamaktadır. Bu çalıŖmada onun cery kavramını uygulayarak ortaya koyduğu âyet yorumlarının, âyet-rivâyet uygunluğu açısından analizi ve eleŖtirisi yapılmıŖtır. Ayrıca onu bu kavramı, Ŗiî-usûlî ulûmu'l-Kur'ân'ına üst bir başlık olarak kazandırmaya sevk eden âmiller bulunmaya çalıŖılmıŖtır. Buna göre teorik açıdan ilgili kavrama yüklenen anlamın âyet yorumlarına yansımadığı ve bunun arkasında mezhep taassubunun olduğu anlaşılmıŖtır. Bu tutumuyla onun, İsnâaŖeriyye rivâyet edebiyatında önemli bir yekûn tutan söz konusu rivâyetleri muhâfaza etme çabası içine girdiği tespit edilmiŖtir. Diğer yandan onun, bâtni anlam ile te'vîl kavramını da bu amaca yönelik düşündüğu fark edilmiŖtir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, cery, âyet, et-Tabâtabâî, Mîzân Tefsiri.

* ArŖ. Gör. Dr., Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Bölümü Tefsir Anabilim Dalı, İstanbul/Türkiye, sabahattin_gumus@fsm.edu.tr, orcid.org/0000-0002-4027-8934

The Background of the Concept Al-Jary (الجزی) Applied by Al-Tabatabai in the Qur'anic Exegesis

Abstract

There are various narratives that associate the verses with the Imams and the ones considered their supporters and their enemies in the narrative interpretation and hadith books of the Ithna 'Ashariyyah/Imamiyyah /Jafariyyah sects. Muhammad Husayn Tabâtabâi (1904-1981), the contemporary Ithna 'Ashariyyah commentator, explains this association in the narratives with the concept of *Al-Jary* he developed. In this study, the analysis and the critique of the interpretations of the verses he put forward by applying the concept *Al-Jary*, was made from the perspective of verse-narrative compatibility. Additionally, the factors that impelled him to bring in this concept to the *Shi'a-Usuli* Qur'anic Sciences were tried to find out. As a result, it was understood that the meaning theoretically assumed to the verses was not reflected to the interpretation of the verses and the drive behind this approach was sectarian fanaticism. It was found out that he sank himself into the effort of preservation of the narratives that constitute an important amount in the Ithna 'Ashariyyah literature of the narratives. On the other hand, it was noticed that he considered the esoteric (*batni*) meaning and the concept of implicity (*ta'wil*) to support his aim.

Keywords: Interpretation, al-jary, verse, Al-Tabatabai, Tafseer al-Mizan.

Giriş

Kur'ân âyetlerinin kimin tarafından tefsir edilebilip anlamlandırılabilceğine ilişkin İsnâaşeriyye/İmâmiyye/ Câferiyye Mezhebi'nde iki farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bu mezhebin Ahbârî ekolünün kâhîr ekseriyetine göre imamlar dışındaki kimsenin Kur'ân'ı yorumlamaya çalışması câiz değildir. Zira onlar, Kur'ân'ın imamlara hitap ettiğini ve onun anlamını sadece imamların bilebileceğini düşünmektedirler. Dolayısıyla onlara göre ulemânın, Kur'ân'ın zâhirinden hüküm istinbat etmeleri mümkün olmayıp bunun için imamlardan gelen haberlere mürâcaat etmeleri elzemdîr.¹ Ahbârîler bu görüşlerini mezhep rivâyetleriyle desteklemektedirler. Mesela mezhepçe en müteber hadis kitabı kabul edilen *el-Kâfî*'de İmam Muhammed el-Bâkır'a (ö. 114/733 [?]) dayandırılan bir rivâyette, vasîlerin (imamlar) dışında hiç kimsenin zâhiri ve bâtını anlamıyla Kur'ân'ın tamamını anladığını iddia edemeyeceği ifâde edilmektedir.² Yine *el-Kâfî*'de bulunan başka bir haberde Kur'ân'ın tefsiri ve âyetlerden çıkarılabilecek hükümlerin, Allah tarafından imamlara öğretilen ilimlerin bir kısmı olduğu vurgulanmaktadır.³

Buna karşılık İsnâaşeriyye'nin diğer düşünce ekolü olan Usûlîlikte ise bunun tersi bir durum söz konusudur. Yani Usûlîler, Arap dili kâide ve kuralları başta olmak üzere Kur'an metnini açıklamaya dâir kullanılan usûl ve esaslarla âyetlerin zâhiriyle Allah'ın murâdının anlaşılabilceğini dile getirmektedirler. Böylece onlar, Kur'ân'ın zâhirinin itibara alınmasının zorunluluğuna dikkat çekmekte ve Kur'ân'ın ulemâ tarafından anlaşılabilirliğine vurgu yapmaktadırlar. Benimsedikleri bu görüşü, öne sürdükleri âyetler ve haberlerle savunmaktadırlar.⁴ Çağdaş Usûlî müfessirlerden Muhammed Cevâd Muğniyye'nin (1904-1979) şu ifâdesi, Usûlîler'in ilgili konu hakkındaki görüşlerini özetler niteliktedir:

- 1 Bkz. Muhammed Emin el-Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye* (eş-Şevâhidü'l-Mekkiyye ile beraber) thk. Komisyon, y.y., t.y., s. 104; Abdullah es-Semâhicî, *Münyetü'l-Mümârisîn fî Ecvîbeti Mesâliş 'Şeyh Yâsîn*, Mektebetü Mer'âşî, nr. 1018, 51ab; Sabahattin Gümüş, "İsnâaşeriyye Tefsir Geleneğinde İmâmetle İlişkilendirilen Âyetlerin Ahbârî ve Usûlî Yorumu", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslâm Bilimleri, İstanbul, 2020, s. 51-56.
- 2 Ebû Câfer Muhammed b. Yakub el-Küleynî, *Usûlü'l-Kâfî*, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2005, s. 131.
- 3 el-Küleynî, *a.g.e.*, s. 131.
- 4 Geniş bilgi için bkz. Ebû Câfer Muhammed b. el-Hasan et-Tûsî, *et-Tibyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Habib Kasîr el-Âmilî, I, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2013, s. 84-85; Eminü'l-İslâm Ebû Ali el-Fadl et-Tabresî, *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Komisyon, I, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2007, s. 39-41; Muhammed Abdülhasan Muhsin el-Garâvî, *Mesâdirü'l-İstinbât beyne'l-Usûliyyin ve'l-Ahbâriyyin*, Beyrut, Dârü'l-Hâdî, 1992, s. 79, 102-107.

Sözün özü şu ki, ulemâ Kur'ân'ın anlamını bilir. O, onlara göre [anlamı bilinen] apaçık bir tebliğdir. Çünkü Allah'ın, anlamı bilinmeyen veya âlimlerin dahi hiç kimsenin anlamını bilemeyeceği bir kelâmı indirdiği herhangi bir şekilde düşünülemez. Allah, Kur'ân'daki âyetlerin tefekkür edilmesini emrettiği hâlde böyle bir şey düşünülebilir mi! [Bilindiği gibi] tefekkür ve idrâk, sadece anlaşılacak şeyler için geçerlidir. Anlaşılmayan şey, ne tefekkür ne de idrâk edilebilir.⁵

İsnâşeriyye hadis kitapları ve rivâyet tefsirlerinde âyetleri imamlar veya taraftarları yahut imamların muhâlifleri/düşmanları olarak gösterilen kimselerle ilişkilendiren birçok rivâyet göze çarpmaktadır. Rivâyetler, âyetlerin içerdiği anlamlara işâret ederek imamlar ve taraftarlarını olumlu vasıflarla nitelerken buna karşılık muhâlifleri/düşmanları olumsuz niteliklerle anlatmaktadır.⁶

İmamlardan geldiği ileri sürülen bu rivâyetlerin, Ahbârîler'e göre neye tekâbül ettiği açıktır. Zira onlara göre imamlar, âyetlerle kastedilen anlamları ortaya koymuşlardır. Ne var ki bu durum, rivâyetlerin âyetlerle irtibatı ve âyetlerin anlaşılması çerçevesinde neye karşılık geldiği Usûlîler'e göre bir problem olarak görünmektedir. Çünkü rivâyetlerdeki bilgiler, kimi zaman âyetlerin zâhiri anlamlarını ortaya koymazken kimi zaman da siyâkın bunları desteklemediği görülmektedir. Çağdaş İsnâşeriyye müfessirlerinden Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, -aşağıda görüleceği gibi- rivâyetlerde anlatılanların, âyetlerin tefsirleri olmadığını; ancak bunların, imamlar tarafından âyetlerin mefhumuna uygun düşen örnekler olduğunu bildirmektedir. Bu durumu ifâde etmek için de "جَرِي" cery kavramını kullanmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Ebû Câfer et-Tusî (ö. 460/1067) ve et-Tabresî (ö. 548/1154) gibi ilk dönem Usûlî müfessirlerin, tefsirlerinde üzerine düşmediği bu kavramı et-Tabâtabâî, tefsiri *el-Mîzân*'da İsnâşeriyye ulûmu'l-Kur'ân'ına özgü bir konu olarak ehemmiyetini hissettirmeye çalışmaktadır.

Bu çalışmada et-Tabâtabâî'nin söz konusu tefsirinde cery kavramını uyguladığı âyetler üzerinden ortaya koymaya çalıştığı yorumların, âyet-rivâyet uygunluğu açısından analizi ve eleştirisi yapılacaktır. Ayrıca onun bu kavramı, Şîi-usûlî ulûmu'l-Kur'ân'ına üst bir başlık olarak kazandırmaya sevk eden âmiller bulunmaya çalışılacaktır. *el-Mîzân*'da bu hususta birçok misal mevcut olup hepsini

5 Muhammed Cevâd Muğniyye, *et-Tefsîrû'l-Kâşif*, 4. bs., II, Beyrut, Dârü'l-Envâr, t.y., s. 14.

6 Mesela bkz. Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim el-Kummî, *Tefsîrû'l-Kummî*, Beyrut, Mûesse-tü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2007, s. 33, 81, 154, 157, 168-169, 232, 229, 300, 364, 434, 444, 468-469, 482, 549, 678; el-Küleynî, *a.g.e.*, s. 108, 110-112, 118, 119, 120-122, 125, 222. Ayrıca bkz. Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Mîzân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, I, Kum, Menşûrâtü Cemâati'l-Müderrişin fi'l-Havzeti'l-İlmiyye, t.y., s. 42.

zikretmek mümkün olmadığından onların bazılarıyla yetinilecektir. Mezhebin alâmet-i fârikasından değerlendirilebilecek olan ilgili rivâyetleri, birçok tefsir probleminin öne sürüldüğü modern dönemde ele alan ve Şîî-usûlî vasatta tefsir perspektifiyle kabul gören et-Tabâtabâî'nin tefsir penceresinden ortaya koymak ve irdelemek önem arz etmektedir. Zira bu yönüyle çalışmanın, günümüzdeki Şîî-usûlî aklın ilgili rivâyetler çerçevesinde bahsedilen âyetleri nasıl yorumladığıyla ilgili olarak bakış açısını ortaya koymada yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın ana konusunu ele almadan önce *el-Mizân* hakkında kısa bir mâlûmât vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz.

I. el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân

et-Tabâtabâî'nin tefsir alanındaki *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'ân* adlı eseri, çağdaş İsnâaşeriyye ulemâsı nezdinde önemli bir konuma sahiptir.⁷ Çağdaş tefsir problemleri çözümünde Havze-i İlmiyye'de temel kaynaklardan kabul edilmektedir.⁸ et-Tabâtabâî, tefsirini 1374/1954-55 tarihinde yazmaya başlamış⁹ ve onu 23 Ramazan 1392 (31 Ekim 1972) tarihinde bitirmiştir.¹⁰ Müellif bir yandan tefsirini yazarken diğer yandan yazdıklarını Kum'da ilim tahsil eden öğrencilere okutmuştur.¹¹ Kur'an'da bütüncül bir perspektif yakalamaya çalışan et-Tabâtabâî, tefsir etmek için ele aldığı âyetleri, ilişkili oldukları başka âyetlerle değerlendirmeye, bir başka deyişle, Kur'an'ı Kur'an'la açıklamaya önem vermiştir.¹² Açıkladığı ayetler bağlamında açtığı "rivâyet bahsi" başlığı altında gerek Hz. Peygamber'e (s.a.s.) nispet edilen hadisleri, gerekse imamlardan gelen haberleri zikretmiştir.¹³ Âyetlere yaptığı tefsirler ışığında konuyu etraflıca ele almak adına felsefî, sosyolojik, etik, tarihsel ve bilimsel mâlûmât ve tahlillere yer açmayı önemsemiştir.¹⁴ Tefsirini yaptığı uzun sûrelerin âyetlerini, onların birbirleriyle bağlantısını göz önünde bulundurup kısımlara bölerek açıklamayı tercih etmiştir.

7 Bkz. Kemal el-Haydarî, *el-Allâme et-Tabâtabâî: Melâmiḥ min Sîretihî'z-Zâtîyye ve Menhecîhi'l-İlmî*, Kum, Müessesetü'l-İmâm el-Cevâd li'l-Fikri ve's-Sekâfe, t.y., s. 130-134.

8 Ali el-Evsî, *et-Tabâtabâî ve Menhecühû fî Tefsîrihi'l-Mizân*, Tahran, Muâveniyetü'r-Riâse li'l-Alâkâti'd-Devliyye, 1985, s. 9.

9 el-Haydarî, *a.g.e.*, s. 129.

10 et-Tabâtabâî, *Mizân*, XX, s. 398.

11 el-Haydarî, *a.g.e.*, s. 129.

12 Mesela bkz. et-Tabâtabâî, *Mizân*, I, s. 11; VI, s. 64-66; XI, s. 60-64.

13 Mesela bkz. *a.e.*, I, s. 22-24, 37-42, 46-47, 53-54.

14 Mesela bkz. *a.e.*, I, s. 24-27, 47-51, 105-110, 183-186, 194-196, 205-212, 244-245, 262-263, 298-299, 335-338, 370-382, 421-424.

Bu, bazen bir âyetin,¹⁵ kimi zaman iki¹⁶ veya birkaç âyetin,¹⁷ başka zaman da birçok âyetten oluşan kısmın¹⁸ açıklanması şeklinde gerçekleşmiştir. Kısa süreleri de genelde bölümlenmeden tefsir etmiştir.¹⁹ Diğer yandan imâmet, rec'at ve takiyye gibi mensup olduğu İsnâaşeriyye Mezhebi'nin karakteristik meseleleri için âyetleri delil olarak öne sürmekten ve onları bu minvalde tefsir etmekten geri durmamıştır.²⁰

et-Tabâtabâî ve tefsiri hakkında farklı zâviyelerden çalışmalar yapılmıştır.²¹

II. Cery Kelimesinin Kavramsal Çerçevesi

ج-ر-ي (c-r-y) kök harflerinden oluşan جَرَى (cery) kelimesi, sülâsî mücerred bir mastardır. Sözlükte “hızla geçmek”,²² “akmak” ve “gitmek” gibi anlamlara gelir.²³ Kur'an'da bu kök harflerini barındıran kelimeler; [nehir ve pınarın] akması, [denizdeki geminin] seyretmesi, [rüzgârın] esmesi, [Güneş ve Ay'ın kendi yörüngelerinde] akıp gitmesi, [rüzgâr yardımıyla seyreden geminin insanları] kaydırıp götürmesi, yıldızlar, gemi ve gemiler anlamlarında kullanılmıştır.²⁴ Bu

15 Mesela bkz. *a.e.*, I, s. 339-340, 266-276, 384-386.

16 Mesela bkz. *a.e.*, I, s. 52, 151-153, 154-157, 260-262.

17 Mesela bkz. *a.e.*, I, s. 264-266, 388-391, 438-439.

18 Mesela bkz. *a.e.*, I, s. 309-314, 315-330; II, s. 74-83, 227-250.

19 Mesela bkz. *a.e.*, XX, s. 369-371, 373-375, 376-377, 383-386, 387-390.

20 Mesela bkz. *a.e.*, I, s. 267-276; III, s. 153; VI, s. 8-15, 42-53; XV, s. 397.

21 Ali el-Evsî, *et-Tabâtabâî ve Menhecühû fi Tefsîrihi'l-Mîzân*, Tahran, Muâveniyyetü'r-Riâse li'l-Alâkâtî'd-Devliyye, 1985; M. Kâzım Yılmaz, “Tabersî ve Tabâtabâî'de İmâmiye Tefsiri”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 1985; Kemal el-Haydarî, *el-Allâme et-Tabâtabâî: Melâmiḥ min Sîretihi'z-Zâtiyye ve Menhecîhi'l-İlmî*, Müessesetü'l-İmâm el-Cevâd li'l-Fikri ve's-Sekâfe, t.y.; Alekber Muradov, “Elmalılı ve Tabâtabâî Tefsirlerinde Siyasal İçerikli Âyetler ve Yorumları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000; Ziya Şen, “Reşid Rıza ve Tabâtabâî'nin Tefsirlerindeki Mukaddimelerinin Karşılaştırılması” *DEÜİFD*, 2009; Süheyr Kerim Burhan el-Cenâbî, “en-Nakdü't-Tefsîri İnde'l-Allâme et-Tabâtabâî”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Küfe Üniversitesi, 2015; Recep Demir, “*İtâb Âyetlerinin Şiî Yorumu: Tabâtabâî Örneği*”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2016 ve Mansur Yayla, “*İbn Âşûr ve Tabâtabâî Tefsirlerinin Bazı Tefsir Problemleri Açısından Mukayesesi*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2019 adıyla çalışması bunların bazısıdır.

22 er-Ragîb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, 3. bs., Mısır, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, 2013, s. 99.

23 Mecdüddin Muhammed Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 7. bs., thk. Komisyon, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2003, s. 1270.

24 Bu kök harflerini barındıran kelimeler için bkz. (جَرَى) Ra'd 13/2; Lokman 31/33; Fâtır 35/13; Zümer 39/5; (جَرَى) Bakara 2/25, 164, 266; Âli İmrân 3/15, 136, 195, 198; Nisa 4/13, 57, 122;

arada جَارِيَةٌ kelimesinin lügatte “Güneş”, “nimet” ve “genç bayan” mânâsında kullanıldığı da bilinmektedir.²⁵

et-Tabâtabâî, âyetlerin genel anlamlar içerdiğini, onların anlamlarının sadece indiği mekâna, zamana, şahsa ve hâdiseye bağlanamayacağını ve kıyâmete kadar o anlamalara birçok örneğin girebileceğini dile getirirken bu anlamın, terim olarak cery kelimesiyle karşılandığını bildirmektedir.²⁶ Şöyle demektedir:

Mâsadalara (bir âyetin küllî mefhûmunun altında değerlendirilebilen örnekler) uygun olması ve onların hâllerini açıklaması bakımından, Kur'an âyetlerinin geniş bir anlam yelpazesi vardır. Dolayısıyla Kur'an âyetlerinin anlamı, indiği yerlerle sınırlandırılmaz. Aksine âyetlerin anlamları, temelde uygun düştüğü her örneğe sirâyet eder. Böylece ilk indiği yerlerde sıkışıp kalmayan örnekler, o yerleri aşıp başka uygun örneklere ulaşır. İşte bu anlam “Ceryü'l-Kur'ân” diye isimlendirilir.²⁷

O, imamlara dayandırılan kimi rivâyetleri cery için delil olarak öne sürerken imamların bu sözcüğü yukarıda anılan terim anlamda kullandıklarını savunmaktadır.²⁸ Öte yandan Kur'ân'ın tüm insanlık için gerekli inanç, ahlâk ve ameli ortaya koyan bir hidâyet rehberi olduğuna dikkat çekerek “Kur'ân'ın evrenselliğine” işâret etmekte ve bunu, benimsediği görüşü kuvvetlendirici bir unsur olarak zikretmektedir.²⁹ Aslında âyetlerin barındırdığı mânâları indiği bölgeyle sınırlamak ve onları şümüllü bir bakış açısıyla değerlendirmek, Kur'ân'ın evrenselliğine inanan her Müslüman için inkâr edilemez bir gerçektir. Bu bağlamda nüzul sebepleri olsa dahi âyetlerin, genel anlamları ifâde etmeye engel olamayacağını belirten “âyetlerin anlaşılmasında itibar sebebin husûsîliğine değil lafzın umûmîliğinedir” (العبرة بعموم اللفظ لا بخصوص السبب) şeklindeki ulûmu'l-Kur'ân'ın temel ilkesini hatırlamak yerinde olacaktır. Ne var ki, et-Tabâtabâî tarafından bu siyapta

Mâide 5/12, 85, 119; Enâm 6/6; A'râf 7/43; Tevbe 9/72, 89, 100; Yunus 10/9; Hûd 11/42; Ra'd 13/35; İbrahim 14/23, 32; Nahl 16/31; Kehf 18/31; Tâhâ 20/76; Enbiyâ 21/81; Hac 22/14, 23, 65; Furkan 25/10; Ankebût 29/58; Lokman 31/31; Yâsîn 36/38; Sâd 38/36; Zümer 39/20; Zuhuruf 43/51; Câsiye 45/12; Muhammed 47/12; Feth 48/5, 17; Kamer 54/14; Hadîd 57/12; Mücâdele 58/22; Saff 61/12; Teğâbün 64/9; Talak 65/11; Tahrim 66/8; Burûc 85/11; Beyyine 98/8; (جَارِيَان) Rahmân 55/50; (جَارِيَان) Yunus 10/12; (جَارِيَةٌ) Hâkka 66/11; Ğâşiye 88/12; (جَارِيَات) Zâriyât 51/3; (مَجْرَى) Hûd 11/41; (جَوَار) Şûrâ 42/32, Rahmân 55/24; Tekvîr 81/16.

25 el-Fîrûzâbâdî, *a.g.e.*, s. 1270.

26 et-Tabâtabâî, *Mizân*, I, s. 41-42.

27 *a.e.*, III, s. 67.

28 Bkz. et-Tabâtabâî, *Mizân*, III, s. 72-73; Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî, *el-Kur'an fi'l-İslâm*, çev. Ahmed el-Hüseyinî, Beyrut, Dârü'z-Zehrâ, 1973, s. 51-52.

29 et-Tabâtabâî, *Mizân*, I, s. 42; et-Tabâtabâî, *el-Kur'ân fi'l-İslâm*, s. 51-52.

teorik olarak sarf edilen bu bilgilerin, cery kavramının uygulandığı söz konusu âyetlerdeki pratik yansımalarını görmek akademik bir merak konusudur.

et-Tabâtabâî, “Intibâk” “addü’l-misdâk”, “addü’l-masâdîk” “zikrû’l-misdâk” ve “beyânü’l-misdâk” ifâdelerini cery kavramı karşılığında kullanmaktadır.³⁰ Kişinin, benimsediği görüşe âyetlerden dayanak bulma ve onları görüşüne uyacak şekilde te’vil etme eylemine “tatbîk” kavramını kullansa da³¹ bu kelimeyi kimi zaman cery anlamında kullandığı da görülmektedir.³² Bu durumda kelimenin lügat anlamını (uygulama) kastetmiş olabilir.³³

Burada et-Tabâtabâî’nin perspektifiyle cery kavramını yakından takip eden bâtni anlamdan bahsetmemiz gerekmektedir. Onun, bâtni anlamı, âyetlerin zâhiri anlamları üzerinden ulaşılan farklı seviyelerdeki derin anlamlar şeklinde düşündüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ona göre bâtni anlamın, âyetin zâhiri anlamıyla irtibâtını koparmaması gerekmektedir.³⁴ Şöyle demektedir:

...Şeriatın zâhiri anlamları altında onun bâtni anlamları diye düşün-
nülebilecek hakikatlerin var olduğunu ileri sürmek kesinlikle doğrudur.
İnsanın ona ulaşabilecek bir yolunun olduğunu savunmak da yanlış de-
ğildir. Bu yol, dindeki zâhiri anlamların olması gereken kullanımı dışında
kullanılmamış olmasıdır. Zâhiri anlamla hiçbir irtibâtı olmayan bir bâtni
anlamdan söz edilemez. Zâhir bâtnin adresi ve yoludur...³⁵

et-Tabâtabâî âyetlerin, kastettikleri anlamlara delâlet etmede açık olduklarını ve mânâlarının herkes tarafından anlaşılabilir bir özellik taşıdığını dile getirmektedir. “*Kur’ân’daki kelimelerle, idrak ettiğimiz lafızlar ve cümlelerden başka anlamların kastedilebileceğine dâir bir delil bulamadık.*”³⁶ şeklindeki ifâdesiyle âyetlerin anlamlarının anlaşılabilmesi için imamlardan gelen haberlere mürâcaat etmeyi şart koşan Ahbârîler’in görüşüne karşı çıktığı anlaşılmaktadır.³⁷ Bununla beraber âyetlerin, zâhiri anlamlarıyla beraber bâtni anlamlar da içerdiğini, bunda bir çelişkinin olmadığını ve bunun istisnâsız tüm âyetlerde geçerli olduğunu ileri sürmektedir. İsnâaşeriyye rivâyetleri arasında Hz. Peygamber’e (s.a.s.) nispet

30 Mesela bkz. et-Tabâtabâî, *Mizân*, I, s. 392, 427; II, s. 29, 296, 404; IV, s. 68, 348; XV, s. 391; XVI, s. 15.

31 et-Tabâtabâî, *Mizân*, I, s. 6.

32 Mesela bkz. *a.e.*, VII, s. 111, 350; XX, s. 308.

33 Bkz. Ali el-Evsî, *a.g.e.*, s. 219.

34 Bkz. et-Tabâtabâî, *el-Kur’ân fi’l-İslâm*, s. 27-28.

35 et-Tabâtabâî, *Mizân*, V, s. 282.

36 et-Tabâtabâî, *el-Kur’ân fi’l-İslâm*, s. 24.

37 Geniş bilgi için bkz. et-Tabâtabâî, *el-Kur’ân fi’l-İslâm*, s. 24-26.

edilen “Kur’ân’ın hem zâhirî anlamı hem de bâtını anlamı vardır. Bâtını anlamın da bâtını anlamı vardır ve bu, yedi bâtını anlama kadar yükselebilmektedir.” şeklindeki rivâyeti ve daha başka rivâyetleri, benimsediği bu görüşe delil olarak getirmektedir.³⁸ Diğer yandan kişinin bulunduğu makâma göre âyetlerden fehmedeceği anlamların değişebileceğini, böylece âyetlerden kastedilen anlamlarda mertbe ve rütbe farklılığının olduğunu öne sürmekle dikkat çekmektedir.³⁹

et-Tabâtabâî'nin te’vilden neyi kastettiğine de burada değinmemiz gerekmektedir. Müteahhir Sünnî ulemânın te’vile ilişkin “bir lafzın, bir delilden hareketle ilk akla gelen belirgin anlamının (zâhir) terkedilip muhtemel anlamlarından birine hamledilmesi” şeklindeki tanımının⁴⁰ doğru olmadığını⁴¹ dillendiren et-Tabâtabâî’ye göre te’vil, “Gayb âlemine özgü olup sadece Allah’ın bildiği levh-i mahfuzdaki kayıt altına alınmış hakikat veya hakikatlerdir.”⁴² O, te’vilin Kur’ân’ın tamamını kapsadığını, yani onun hem muhkem hem de müteşâbih âyetlerde geçerli olduğunu öne sürerken söz konusu hakikatlerin müteâl/aşkın şeylerden olduğunu, dolayısıyla bunların lafızlarla ifâde edilemeyeceğini, bununla beraber bu hakikatleri insanların zihinlerine azıcık yaklaştırmak için lafızların kullanıldığına vurgu yapmaktadır.⁴³ Böylece te’vilin ona göre lafızların delâletiyile ilgisi olmayan bir kavram olduğu ortaya çıkmaktadır.

O, te’vilin bir tür gayb bilgisi olduğunu söylese de Cin sûresi 26 ve 27. âyetlere⁴⁴ işâret ederek Allah’ın, gayb bilgisini istediği kimselerle paylaşabileceğini zikretmektedir. Vâkıa sûresi 77-80. âyetlerden⁴⁵ yaptığı çıkarıma dayanarak Kur’ân’ın, “tüm insanların anlayabileceği tenzil makâmı” ve “elle dokunmaktan korunmuşluk makâmı” şeklinde iki makâmı olduğunu belirtirken Ahzâb sûresi 33. âyette⁴⁶ ifâde edilen “tertemiz kılmak” (وَيُطَهِّرُكُمْ تَطْهِيراً) anlamı ile Vâkıa sû-

38 et-Tabâtabâî, *el-Kur’ân fi’l-İslâm*, s. 28; et-Tabâtabâî, *Mizân*, III, s. 72-73.

39 Bkz. et-Tabâtabâî, *Mizân*, III, s. 73.

40 Bu tanım için mesela bkz. Muhammed Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve’l-Müfessirûn*, Kahire, Mektebetü Vehbe, t.y., s. 15-16.

41 Geniş bilgi için bkz. et-Tabâtabâî, *el-Kur’ân fi’l-İslâm*, s. 42-45.

42 et-Tabâtabâî, *a.e.*, s. 48.

43 et-Tabâtabâî, *Mizân*, III, s. 49.

44 İlgili âyetlerin meâlî şu şekildedir: “Gaybı O bilir, gizlisini kimseye açmaz; ancak elçi olarak seçtiği başka...”

45 İlgili âyetlerde meâlen şöyle buyurulmaktadır: “Kuşkusuz o, değeri çok yüce Kur’an’dır. (Aslı) korunmuş bir kitaptadır. Ona ancak tertemiz olanlar dokunabilir. O, âlemlerin rabbinden indirilmiştir.”

46 İlgili âyetin meâlî şöyledir: “...Ey peygamber ailesi! Allah’ın istediği, sizden kirliliği gidermek ve sizi tertemiz kılmaktan ibarettir.”

resi 79. âyette anlatılan “tertemiz olanlar” (الْمُطَهَّرُونَ) arasında irtibat kurup bu âyetlerde imamların kastedildiğini düşünmekte ve son kertede sözü edilen ikinci makâma ulaşabilenlerin ve âyetlerin hakikatlerine (te’vil) vâkıf olanların, imamlar olduğunu dile getirmektedir.⁴⁷ et-Tabâtabâî’nin, Ahzâb sûresi 33. âyette zikredilen “Ehl-i beyt” ifâdesinden hareketle amaçlananların imamlar olduğunu iddia etmesi doğru değildir. Zira bağlama bakıldığında Ehl-i beyt’ten kastedilenlerin peygamber eşleri olduğu açıktır.⁴⁸ Buna rağmen Vâkıa sûresinin 79. âyetindeki الْمُطَهَّرُونَ kelimesini, sırf aynı kökten geliyor diye Ahzâb sûresinin ilgili âyetindeki وَيُطَهِّرْكُمْ وَيُطَهِّرْكُمْ تَطْهِيراً ifâdesiyle bağdaştırıp bir delil getirmeden aynı zamanda siyâkı göz ardı ederek imamlarla ilişkilendirmesi, mezhep taassubundan başka bir şeyle ifâde edilemese gerektir. Öte yandan Vâkıa sûresi 77-80. âyetlerden Kur’ân’ın iki makâmının olduğunu çıkarmak da mümkün değildir. Çünkü bu âyetlerde Kur’ân’ın yüceliğine, aslı korunmuş bir kitapta (levh-i mahfuz) olup ona ancak tertemiz olanların (melekler) dokunabildiğine ve onun Allah tarafından indirildiğine vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla buralarda Kur’ân’ın farklı iki makâmı olduğuna ilişkin herhangi bir işâret bulunmamaktadır.

Bu başlık altındaki bilgileri nihâyete erdirirken et-Tabâtabâî’nin, âyetlerin zâhiri anlamlarına uygun olmadığını öne sürdüğü yorumları sebebiyle kelamcı, felsefeci ve tasavvufçuları tenkit ettiğini belirtmemiz gerekmektedir.⁴⁹

III. et-Tabâtabâî’nin Cery Kavramını Uyguladığı Âyetler

et-Tabâtabâî’nin cery kavramını uyguladığı söz konusu âyetlerin tefsiri saadedinde zikrettiği rivâyetlerde, imamlara, onlara tâbi olanlara ve onlara muhâlefet edenlere/düşmanlık besleyenlere dikkat çekildiğinden aşağıdaki alt başlıklar buna göre tertip edilmiştir.

a. İmamlarla İlişkilendirilenler

Bilindiği gibi İsnâaşeriyye’nin inancına göre Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefâtından sonra Hz. Ali ve onun soyundan gelen on bir kişinin imam olarak seçilmesi nasla sâbittir.⁵⁰ Bu hususta aynı görüşü paylaşan Ahbârî ve Usûlî ulemâ

47 Bkz. et-Tabâtabâî, *el-Kur’ân fi’l-İslâm*, s. 48-49.

48 Ahzâb sûresi 33. âyetin imâmete delil olarak öne sürülmesiyle ilgili geniş açıklama için bkz. Gümüş, *a.g.e.*, s. 120-130.

49 Bkz. et-Tabâtabâî, *Mizân*, I, s. 6-7.

50 İsnâaşeriyye’nin kabul ettiği on iki imam sırasıyla şunlardır: 1- Hz. Ali (ö. 40/661) 2- Hz. Hasan (ö. 49/669) 3- Hz. Hüseyin (ö. 61/680) 4- Ali Zeynelâbidin (ö. 94/712) 5- Muhammed el-Bâkîr (ö. 114/733 [?]) 6- Câfer es-Sâdık (ö. 148/765) 7- Musa el-Kâzım (ö. 183/799) 8- Ali er-Rızâ (ö. 203/819) 9- Muhammed el-Cevâd (ö. 220/835) 10- Ali el-Hâdî (ö. 254/868) 11- Hasan el-‘Askerî (ö. 260/874) 12- Muhammed el-Mehdî (gaybeti 260/874).

imâmete delil olarak bir kısım âyetler öne sürmektedirler.⁵¹ Böylece onlara göre âyetler, imâmeti, dolayısıyla da imâmları konu edinmiştir.

Fâtiha sûresi 6. âyette “dosdoğru yol” anlamındaki الصِّراطِ الْمُسْتَقِيمِ terkibi, İsnâaşeriyye'nin kimi rivâyetlerinde “Müminlerin emiri Ali” şeklinde tefsir edilmektedir.⁵² İlk dönem Ahbârî müfessirlerden Ali b. İbrahim el-Kummî (ö. 307/919'dan sonra) Zuhruf sûresi 4. âyeti delil olarak öne sürerek bu terkipler Hz. Ali'nin kastedildiğini ispatlamaya çalışmaktadır. Bu âyette şöyle buyurulmaktadır: وَأِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِّي حَكِيمٌ “*Kuşkusuz o, katımızdaki ana kitaptadır; çok yücedir, hikmetle doludur.*” el-Kummî'ye göre bu âyetteki “Ümmü'l-kitâb” ifadesiyle Fâtiha sûresine işâret edilirken Hz. Ali bu sûrede الصِّراطِ الْمُسْتَقِيمِ şeklinde anılmaktadır.⁵³ Ahbârîliğinin gereği olacak ki el-Kummî, الصِّراطِ الْمُسْتَقِيمِ terkiplerini, nakledilen rivâyetlerle açıklamakla yetinmiş ve ilgili iki âyetin zâhiri anlamlarını ortaya çıkaran bağlamı itibara almamıştır.

et-Tabâtabâî, sözünü ettiğimiz terkinin Hz. Ali olarak yorumlanmasını cery şeklinde açıklamaktadır. Yani Hz. Ali, terkinin tefsiri değil onun mâsadağlarından birisidir. Kanaatimizce rivâyette değinilen bu tutumun cery olarak düşünülmesi doğru değildir. Zira yukarıda geçen bilgidен de anlaşıldığı gibi, ceryin çıkış noktası, Hz. Peygamber (s.a.s.) döneminde inen âyetlerin içeriğine uyan ne kadar kişi varsa, kıyâmete kadar onların bu âyetler çerçevesinde değerlendirilebilmesidir. Nitekim o, cery kavramıyla ilgili şunları ifâde etmektedir: “...*O halde bir âyetin indiği yer, âyeti oraya tahsis etmez. Bununla, onun, belli kişi veya kişiler hakkında indiğinde o kişi veya kişilere özgü kılınamayacağını, aksine inişine sebep olan nitelikleri kendisinde barındıran herkeste geçerli olacağını kastediyoruz.*”⁵⁴ Bu yönüyle cery kabilinden değerlendirilebilecek olan bir âyetin, genel bir anlam ifâde etmesi gerekmektedir. الصِّراطِ الْمُسْتَقِيمِ terkiplerinin genel bir anlam ifâde ettiği ise açıktır. Bu arada ilgili terkipten sonra gelen “*Nimetine erdirdiklerinin yoluna; gazâba uğramışların yoluna da doğrudan sapmışların yoluna da değil!*” meâlindeki Fatiha sûresi 7. âyet o terkiplerini özelleştirerek daha da belirgin hâle getirmektedir. Diğer yandan “dosdoğru yol” anlamına gelen soyut bir kavramın, akıl sâhibi bir unsurla karşılanmasının dil kurallarına aykırı olduğu bedîhî bir bilgi olarak önümüzde durmaktadır.

51 Ahbârî ve Usûlî ulemanın imâmete delil olarak öne sürdükleri âyetlerin geniş yorumları ve eleştirisi için bkz. Gümüş, *a.g.e.*, s. 90-149.

52 el-Kummî, *a.g.e.*, s. 31; Muhammed b. Mesud el-'Ayyâşî, *Tefsirü'l-'Ayyâşî*, thk. Komisyon, I, Kum, Müessesetü'l-Bi'se, 1421h., s. 106.

53 Bkz. el-Kummî, *a.g.e.*, s. 31, 621.

54 et-Tabâtabâî, *el-Kur'ân fi'l-İslâm*, s. 51.

et-Tabâtabâî'nin cerye konu olarak değerlendirdiği âyetlerden birisi de Hûd sûresinin 17. âyetidir. Bu âyette şöyle buyurulmaktadır: *أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كِتَابٌ مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ مِنَ الْأَحْزَابِ فَالنَّارُ مَوْعِدُهُ “Rabbinden gelmiş açık bir delile dayanan kimse (hiç ötekiler gibi olur mu)? Bu delili de rabbinden gelen bir şahit izliyor; ayrıca ondan önce de bir önder ve rahmet olarak Mûsâ'nın kitabı var. İşte bunlar ona inanırlar; çeşitli gruplardan onu inkâr edenlerin varacağı yer ise cehennem ateşidir. Bundan şüphelen olmasın; bu rabbini tarafından bildirilmiş bir gerçektir; fakat insanların çoğu inanmazlar.”* O, âyetteki شاهد (şahit) kelimesinin, rivâyetlerde Hz. Ali'ye hamedilmesini, âyetin tefsiri şeklinde düşünmemektedir.⁵⁵

Öte yandan o, bu âyetin, umum ifâde eden مَنْ (men) ism-i mevsûlû ile başlaması hasebiyle âyetten umûmî anlamın amaçlandığını; ancak cerye açısından ism-i mevsûlden Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hedeflendiğini, âyetin devamında muhâtap sîgayı barındıran *“Bundan şüphelen olmasın.”* ifâdesinin de buna delil olduğunu dile getirmektedir. Âyette bulunan *“İşte bunlar ona inanırlar.”* cümlesindeki işâret isminin, vahyin nüzûlü dönemindeki müminleri ifâde etmediğini öne sürerken işâret isminin, مَنْ ism-i mevsûlûne yöneldiğini savunmaktadır.⁵⁶ Buna göre *“Rabbinden gelmiş açık bir delile dayanan kimse (hiç ötekiler gibi olur mu)?”* ibâresinde açık bir delile dayanan kimsenin, Kur'ân'a iman ettiğine vurgu yapılmaktadır.

et-Tabâtabâî'nin bu bağlamda zikrettiği rivâyetlerde Hz. Ali'nin, شاهد kelimesinin tefsiri olarak kastedildiği açıktır. Hatta bu, onun Sünnîler'e dayandırdığı rivâyetlerde de açıkça görülmektedir.⁵⁷ Örneğin İmâmî ulemâdan el-'Ayyâşî'nin (ö. 320/932 [?]) aktardığı bir rivâyete göre Hz. Ali'nin, *“Kureyş'ten hiçbir adam yoktur ki, hakkında bir veya iki âyet inmiş olmasın.”* demesi üzerine yanında bulunanlardan biri, *“Ey müminlerin emiri! Senin hakkında hangi âyet inmiştir?”* diye sormuş, Hz. Ali de Hûd sûresi 17. âyetin kendisi hakkında indiğini belirtmiş ve âyette geçen شاهد kelimesiyle kendisinin kastedildiğini ifâde etmiştir.⁵⁸ Aslında Hz. Ali'nin, bu kelimenin tefsiri olarak amaçlanmasında bir sorun yoktur. Nitekim Allah Teâla Ahkâf sûresi 10. âyette İsrâiloğulları'ndan birisinin tanıklığını söz konusu etmiştir. Ancak burada Hz. Ali'nin amaçlandığından yola çıkarak Hûd sûresi 17. âyeti Hz. Ali'nin imâmetine delil olarak sunmak doğru olmasa gerektir.

55 et-Tabâtabâî, *Mizân*, X, s. 185.

56 a.e., X, s. 184, 187.

57 Bkz. a.e., X, s. 194-196.

58 el-Ayyâşî, a.g.e., II, s. 303-304.

Bu âyetin Hz. Ali'nin imametine delil olduğunu düşünen Ahbârîler, âyetin başında takdim ve te'hir olduğunu iddia edip başının *أَفَمَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ* şeklinde olduğunu ileri sürerek⁵⁹ Kur'an'ın tahrif edildiğini öne sürme pahasına âyeti hedef odaklı okumaya tâbi tutmuşlardır. İddia ettikleri takdim ve te'hir üzerinden *يَتْلُوهُ* (onu izliyor/takip ediyor) ifadesinin, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra halife olarak belirlendiğine; *شَاهِدٌ* kelimesinin, halîfeliğine engel olanların yaptıklarına şahit olduğuna; *مِنْهُ* (ondan) kelimesinin, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in akrabası ve ondan birisi olduğuna; *إِمَامًا* (imam) kelimesinin, Hz. Ali'nin imamlığına ve *رَحْمَةً* (rahmet) kelimesinin de onun bir rahmet kaynağı olarak halife tâyin edildiğine işaret ettiğini savunmaktadırlar.⁶⁰

et-Tabâtabâî, Hûd sûresi 17. âyetin zâhiri anlamı açısından imâmete delil olarak öne sürülemeyeceğine inanmış olacak ki, Ahbârîler'in bu yöndeki uç yorumlarından sıyrılmak adına söz konusu âyetle ilgili İmâmî rivâyetleri kendince mâkul bir tarafa çekmek istemiş ve rivâyetlerdeki açıklamaları cery kapsamında değerlendirmiştir. Yukarıda ifâde ettiğimiz gibi, rivâyetler *شَاهِدٌ* kelimesinin tefsirini ortaya koymada açık olmasına rağmen et-Tabâtabâî bu kelimeyi cery kapsamında değerlendirmek için zorlama yorumlar yapmıştır: Bu âyetteki ism-i mevsûlden amaçlanan Hz. Peygamber olmasına rağmen âyetin umûmî anlamını ön plana çıkarmış, böylece *شَاهِدٌ* kelimesinin cery kapsamında değerlendirilmesine imkân tanımıştır. Hem ism-i mevsûl hem söz konusu kelimededen kastedilen, umûmî anlam olunca Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin bu âyetin anlamına uygun örnek olmaları zor olmamıştır. Ayrıca o, bu bakış açısıyla âyetteki *أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ* “İşte bunlar ona inanırlar.” cümlesiyle sahâbenin anlaşılmasına engel olmuştur.

Ali b. İbrahim el-Kummî, En'âm sûresi 153. âyette *وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ* (وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ) “Şüphesiz bu benim dosdoğru yolumdur. Buna uyun; (başka) yollara sapmayın; sonra onlar sizi Allah'ın yolundan ayırır. İşte günahattan korunmanız için Allah bunları size emretti.”) bulunan “sebîl” (سبيله) sözcüğüyle imamların kastedildiğini, İmam Musa el-Kâzım'dan (ö. 183/799) nakledilen şu habere dayandırmaktadır: “*Sebîl biziz. Kim bizden yüz çevirirse [bilsinki, başka] yollara sapar ve kâfir olur.*”⁶¹ et-Tabâtabâî, el-Kummî'nin ilgili âyetin açıklanması sadedinde aktardığı bu bilgiye işaret ederek *سبيل* kelimesinin imamlarda kullanılmasının cery kabîlinden olduğunu savunmaktadır. Ayrıca o, İmam Musa el-Kâzım'ın haberde verdiği bilginin, İsnâaşeriyye tefsirlerinde meveddet âyeti diye şöhret bulan ve İsnâaşeriyye ulemâsı

59 Mesela bkz. el-Kummî, *a.g.e.*, s. 302.

60 Bkz. el-Küleynî, *a.g.e.*, s. 108.

61 el-Kummî, *a.g.e.*, s. 208-209.

tarafından imâmete delil olarak gösterilen Şûra sûresi ۲۳. âyetin (... لَّا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ ... أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى ... *“...Sizden yakınlığa sevgi duymanızdan başka bir karşılık istemiyorum...”*), سَبِيلِ kelimesini barındıran Furkân sûresi 57. âyetle (قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا *“De ki: Bu görevimden dolayı, dileyenin rabbine giden bir yol izlemesi dışında, sizden bir karşılık istemiyorum.”*) bir arada düşünülerek ortaya çıkarıldığını dile getirmektedir.⁶² Onun, bu yorumunda da yukarıdaki haberin verdiği aşırılığı cery adı altında gidermeye dönük bir çaba içerisinde olduğunu söylemek zor değildir. Zira haberde «سَبِيلِ» kelimesinin imamlar şeklinde tefsir edildiği açıktır. Bu kelimeyi imamlarla bağdaştırma adına Şûrâ sûresi ۲۳. âyeti Furkân sûresi 57. âyetle ilişkilendirmek ise bağlama önem vermeyen hedef odaklı okumanın bir neticesidir. Çünkü Şûrâ sûresinin ilgili âyetinde Allah Resûlü’nün, müşriklerle arasında olan akrabalık bağları gereği peygamberliğini ve getirdiği dini kabul etmelerine dâvet ettiği anlatılmaktadır. Bu âyetteki الْقُرْبَىٰ فِي الْمَوَدَّةَ *“yakınlığa sevgi duymanızdan başka”* ifâdesinin Ehl-i beyt anlamında ele alınması varsayımında ise her Müslümanın yapması gereken “ümmetin onlara karşı sevgi beslemesi” anlamından başkası çıkarılmamalıdır. Yani bu âyetin imâmete delâlet etmesi mümkün gözükmemektedir.⁶³ Buna rağmen benzer kelimeleri barındırmaları açısından önce Şûrâ sûresi ile Furkân sûresinin söz konusu âyetleri, sonra da سَبِيلِ kelimesini içerdiklerinden Furkan sûresi ile En’âm sûresinin ilgili âyetleri arasında bağ kurmak bağlamı kopararak önceden varılan bir düşünceye âyetlerden delil aramaya çalışmaktan başka bir şekilde değerlendirilemez.

Özetle, gerek Fâtiha sûresi 6. âyet, gerek Hud sûresi 17. âyet ve gerekse En’âm sûresi 153. âyete ilişkin İsnâaşeriyye haberlerindeki bilgiler, âyetlerin tefsirine yönelik olduğunu ortaya koyarken âyetlerin zâhiri anlamı buna delâlet etmeyince et-Tabâtabâî cery yoluna başvurarak tâbir yerindeyse bir orta yol tuturmaya çalışmıştır. Böylelikle rivâyetlerdeki aşırılığı kendince minimize etmeye çalışmış ve bir Usûlî olarak onları İsnâaşeriyye rivâyet literatüründe muhâfaza etmede gayret sarf etmiştir.

et-Tabâtabâî’nin bu bağlamdaki bâtni anlamı da aynı kaygıyla ortaya attığı anlaşılmaktadır. O, âyetleri imamlara hamleden rivâyetlerin kimisini de bâtni anlam çerçevesinde değerlendirmektedir. Burada imamlara nispet edilen bâtni anlam devreye girince onların te’vili söz konusu olmaktadır. Bu açıdan öne sürülen bu anlamların doğruluğunun tespiti için lafızların bir kıymetinin olmadığı âşikârdır. Dolayısıyla imamlardan geldiği iddia edilen rivâyetlerdeki bilgilere

62 et-Tabâtabâî, *Mizân*, VII, s. 385.

63 Bu âyetin geniş yorumu için bkz. Gümüüş, *a.g.e.*, s. 137-145.

teslimiyet zor olmamaktadır. Özellikle de et-Tabâtabâî'ye göre âyetlerin te'vilini bilenler, başka bir ifâdeyle âyetlerin hakikatlerine vâkif olanlar imamlar olunca bu, daha da kolay olmaktadır. Mesela o, Tagâbün sûresi 8. âyette⁶⁴ geçen رونلا (nur) kelimesini imam veya imamlar şeklinde karşılayan rivâyetlerdeki bilgiyi bâtni anlam olarak telakki etmektedir. Buna göre âyette bâtni anlam gereği imamlara iman edilmesi emredilmektedir. Ne var ki İmam Câfer'e dayandırılan *el-Kâfi*'deki rivâyette sözünü ettiğimiz kelimenin tefsirinin, imamlar olduğu çok açıktır. Zira ilgili âyetin açıklanması sadedindeki bu rivâyette kelime imamlar şeklinde açıklanmaktadır. Rivâyette şunlar geçmektedir:

Vallahi onlar, Allah'ın indirdiği nurdur. Vallahi onlar, Allah'ın yerdeki ve gökteki nurudur. Vallahi (...) Müminlerin kalplerindeki imamın nuru, gündüz ışık veren güneşin nurundan elbette daha nurludur. Vallahi onlar, müminlerin kalplerini aydınlatırlar. Allah Azze ve Celle, dilediği kimseye onların nurlarını ulaştırmaz, böylece o kimselerin kalpleri karanlıkta kalır..."⁶⁵

İmamların, النور kelimesinin bâtni anlamı olamayacağı ise kesindir. Çünkü bu kelimenin ifâde ettiği şeyin, indirildiğinden (الَّذِي أَنْزَلْنَا) bahsedilmektedir. Dolayısıyla onunla Kur'an'ın amaçlandığı hususunda şüphe yoktur. Öte yandan bu ve benzeri âyetlerde bâtni anlamı iddia etmenin, âyetlerin zâhiri anlamlarını gölgelediğini belirtmek gerekmektedir. Zira yukarıda aktardığımız bilginin gereği olarak النور kelimesinin imamlar şeklinde karşılanması, ona göre hakikat olduğu kabul edilmelidir. Bu yönüyle ilgili âyete ilişkin bahsedilen bâtni anlamı ileri sürmek, âyetlerin zâhiri anlamlarından başka anlamlar çıkarılmaması gerektiğini savunan et-Tabâtabâî'nin,⁶⁶ bu bakış açısına halel getirmektedir. Çünkü burada hem bağlam hem de dil kullanımı açısından disiplin altına alınamayan bir durum söz konusudur.

et-Tabâtabâî'nin Rahman sûresi 19, 20 ve 22. âyetler بَيْنَهُمَا (مرج البحرين يلتقيان) "O, birbirine kavuşmak üzere iki denizi salıverdi. (Ama) aralarında bir engel vardır; birbirlerine karışmazlar... Onlardan inci ve mercan çıkar." ile Nebe' sûresi 2. âyete (عن النبأ العظيم) "Büyük haberi mi?" ilişkin öne sürdüğü bâtni anlamlarda da bağlam ve dil kullanımı yönüyle sorun bulunmaktadır. O, bu âyetlerde البحرین (iki deniz) kelimesini Hz. Ali ve

64 İlgili âyet ve meâli şu şekildedir: "فَأْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ" "Şu halde Allah'a, peygamberine ve indirdiğimiz o ışığa iman edin. Yapıp ettiklerinizden Allah tamamen haberdardır."

65 el-Küleynî, a.g.e., s. 110.

66 Bkz. et-Tabâtabâî, *el-Kur'an fi'l-İslâm*, s. 24-26.

Hız. Fâtıma'ya; بَرَزَخْ (engel) kelimesini Hız. Peygamber'e (s.a.s.); اللُّوْلُوْ (inci) ve الْمَرْجَانُ (mercan) kelimelerini Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'e, النَّبِيُّ الْعَظِيمُ terkiibini de Hız. Ali'ye hamleden rivâyetlerin, bâtni anlamı ortaya koyduğunu ileri sürerken⁶⁷ ne bağlamı ne de ilgili kelimelerin sözlükteki anlamlarını dikkate almıştır. Zira bağlama bakıldığında Rahman sûresinin söz konusu âyetlerinde birbirine kavuşmak üzere salıverilen tatlı ve tuzlu suların birbirine kavuşmamasının arkasındaki Allah'ın kudretine dikkat çekildiği⁶⁸ Nebe' sûresinin 2. âyetinden amaçlanın da kıyâmet haberi olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

Tüm bu anlatılanlardan anlaşılın o ki et-Tabâtabâî, bâtni anlamın sahih olabilmesi için savunduğu “batını anlamın zâhiri anlamla irtibâtını koparmaması gerekir” şartının gereğini yerine getirmemiş ve ortaya koyduğu bâtni anlam üzerinden rivâyetlerin, İsnâaşeriyye hadis literatüründe imamlardan gelen sahih bilgiler olarak değerlendirilmesine yönelik çaba harcamıştır. Çünkü bu rivâyetler İsnâaşeriyye'nin temel inanç esaslarından kabul edilen imâmetle ilgilidir.

Gerek İsnâaşeriyye hadis kitapları gerekse rivâyet tefsirlerinde yukarıda açıkladığımız minvalde et-Tabâtabâî'nin cery kabîlinden değerlendirebileceği birçok rivâyet bulunduğunu vurgulayarak⁶⁹ konumuzun üç sacayağından diğeri ikisiyle devam etmek istiyoruz.

b. Ali Şîası ile İlişkilendirilenler

et-Tabâtabâî'ye göre Şîa Mezhebi, Hız. Peygamber (s.a.s.) döneminde ortaya çıkmış ve bu dönemde Şîatü Ali (Ali taraftarı) ismiyle anılmıştır. Şöyle demektedir:

Şîa'nın ortaya çıkışının –ki bu mezhep ilk defa Şîatü Ali diye isimlendirilmiş ve bu isimle tanınmıştır- Hız. Peygamber (s.a.s.) zamanına denk geldiğini bilmemiz gerekir. Allah Resûlü'nün peygamber olarak gönderilişinden itibaren İslam dâvetinin yirmi üç sene zarfında ortaya çıkması, gelişmesi ve yayılması sahâbe arasında bu fırkayı ortaya çıkarmıştır.⁷⁰

67 Bkz. et-Tabâtabâî, *Mizân*, XIX, s. 103; XX, s. 163.

68 Bkz. Furkân 25/53; Fâtır 35/12.

69 Mesela bkz. el-Kummî, *a.g.e.*, s. 290-291, 408, 468-469, 479, 482, 549, 563, 584, 621, 678-679, 736; el-Küleynî, *a.g.e.*, s. 108, 110-112, 118, 119, 120-122, 125; Seyyid Şerefüddin Ali el-Hüseyinî el-Esterâbâdî, *Te'vilü'l-Âyâti'z-Zâhire fî Fezâli'l-'İreti'l-Tâhire*, thk. Hüseyin el-Estâdülî, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1409h., s. 34, 613; Feyz-i Kâşânî Molla Muhsin Muhammed b. Şâh Murtazâ, *Tefsîrü's-Sâfi*, II-III, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2008, s. 168-169; s. 385, 386, 558.

70 et-Tabâtabâî, *eş-Şî'âtü fi'l-İslâm*, s. 21.

et-Tabâtabâî'nin, Şiatü Ali tâbiriyle Hz. Ali'nin ilk halife olması gerektiğine inanan sahâbîleri kastettiği anlaşılmaktadır. Zaten sahâbeden Hz. Ebû Zer (ö. 32/653), Hz. Mikdâd (ö. 33/653), Hz. Selmân-ı Fârisî (ö. 36/656 [?]) ve Hz. Ammâr b. Yâsir'in (ö. 37/657), kimi Şîî ulemâ tarafından mezhebin ilk müntesipleri sayıldığı bilinmektedir.⁷¹ Bunlara iki elin parmaklarını geçmeyecek bir sayıyı da ekleyebiliriz.⁷² Neticede et-Tabâtabâî'nin cery kapsamında âyetlere konu olduğunu öne sürdüğü Ali Şîası'nın yaklaşık olarak on iki on üç kişiyi geçmediği anlaşılmaktadır.

Bu sahâbîlerle ilişkilendirilen âyetlerin, imâmet çerçevesinde deverân etmesi durumunda onların mezhep odaklı ve yanlı yorumlara sahne olduğunu söylemek zor değildir. Örneğin el-Kummî, Muhammed sûresi 2. âyette وَعَمِلُوا (والَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ *“İman edip din ve dünyaya yararlı işler yapanların, rablerinden gelmiş bir gerçek olarak Muhammed'e indirilene inananların ise günahlarını affetmiş ve durumlarını düzeltmiştir.”*) Hz. Peygamber'e (s.a.s.) indirilen şeyin, Hz. Ali'nin imâmeti olduğunu ileri sürerek burada anlatılan iman edip sâlih amel işleyen kimselerin, yukarıda isimleri mezkûr dört sahâbî olduğunu savunmaktadır. Böylece o, yaptığı bu yorumla bunların Hz. Ali'nin imâmetini kabul etmekle günahlarının affedildiğini ve durumlarının düzeltildiğini bu âyet üzerinden ortaya koymaktadır.⁷³ Bunun dışındaki hâllerde ise bahsettiğimiz dört sahâbînin âyet nüzûlüne sebep olan bir hâdisede bulunabilecekleri, kimsenin itiraz edemeyeceği bir konudur.

Ali Şîası terkinin Hz. Ali'nin halîfelîği dönemi veya daha sonraki dönemlerde Şîa müntesiplerini amaçlayacak şekilde âyetlerle ilişkilendirilmesinin inknâ ediciliğinin bulunmadığı ise ortadadır. Zira evrensel olsa da Kur'an âyetlerinin ilk olarak belli bölgedeki insanlara indiği, içerdikleri evrensel mesajların da onlar üzerinden ortaya konulduğu îzahtan vârestedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber döneminde inen ve onun dâr-i bekâyâ irtihâliyle inzâlî son bulan Kur'ân âyetlerinin, sonradan gelecek olan bir mezhebin müntesiplerini kastetmesinin, mantıktan uzak olduğu ve açıklanabilir bir tarafının olmadığı âşikârdır.

71 Bkz. Sa'd b. Abdillâh el-Kummî, *Kitâbü'l-Makâlât ve'l-Fırak*, y.y., Merkez-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1360şh., s. 15; Ebû Muhammed el-Hasan b. Musa en-Nevbahî, *Fıraku's-Şî'a*, thk. Abdülmun'im el-Hıfnî, Kahire, Dâru'l-İrşâd, 1992, s. 17-18; Ali Sami en-Neşşâr, *Neş'e-tü'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, 7. bs., II, y.y., Dâru'l-Me'ârif, 1977, s. 30; Muhammed Cevâd el-Fakîh, *Silsiletü'l-Erkânî'l-Erba'a*, 5. bs., I, Beyrut, Dâru'l-Fünûn, 2009, s. 14.

72 Bkz. Muhammed Ali Eyâzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Mecîd el-Müstahrec Min Tûrâsî's-Şeyhi'l-Müfîd*, Kum, Merkez-i Ferheng ve Meârif-i Kur'ân, 1382h., s. 267.

73 Bkz. el-Kummî, *a.g.e.*, s. 642-643.

el-Ayyâşî ve el-Küleynî'nin (ö. 329/941) "...Eğer Allah'ın, insanların bir kısmı ile diğer kısmını engellemesi olmasaydı yeryüzünde düzen bozulurdu. Fakat Allah'ın âlemler için büyük lütufları vardır." meâlindeki Bakara sûresi 251. âyetin açıklaması ile ilgili İmam Câfer'e dayandırdıkları bir haberde Şia'dan namaz, zekât ve hac ibâdetlerini titizlikle yapanların, onlardan bu ibâdetleri yerine getirmeyen bir grup sebebiyle incek toplu azaba mâni oldukları bildirilmektedir. Diğer yandan haberin sonunda "*Yemin olsun ki bu [âyet] sadece sizin hakkınızda inmiştir. Bununla başkası kastedilmemiştir.*" şeklinde geçen ifâde, âyetin Şîa hakkında indiğini vurgulamaktadır.⁷⁴ Buna rağmen et-Tabâtabâî, bu rivâyete işaret ederek buradaki içeriğin cery kabîlinden değerlendirilmesi gerektiğini ifâde etmektedir.⁷⁵ Ne var ki bu, doğru değildir. Öncelikle burada âyetin sadece Şia hakkında indiğine dair açık ifâde bulunması, rivâyetteki bilginin cery kabîlinden sayılmasına engeldir. İkincisi, rivâyete metin kritiği açısından bakıldığında, burada kastedilenler, Resûl-i Ekrem döneminde yukarıda anılan on iki on üç sahâbî ise bunların metindeki bilgi altında değerlendirilemeyeceği kabul edilmelidir. Eğer bunlardan kasıt İmam Câfer dönemindeki Şîa Mezhebi'nin müntesipleri ise, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, Hz. Peygamber döneminde inen âyetin İmâm Câfer dönemindeki Şîa müntesiplerini amaçlayamayacağı açıktır.

et-Tabâtabâî, günah işlemekte haddi aşan kulların affedilmeleri hususunda Allah'tan ümitlerini kesmemelerini öğütleyen Zümer sûresi 53. âyetin (قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ) "*De ki (Allah şöyle buyuruyor): Ey kendi aleyhlerine olarak günahta haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.*" Şîa Mezhebi'nin müntesipleriyle ilişkilendirilmesine dâir birçok İsnâaşeriyye rivâyetinin bulunduğunu ve bunların cery kabîlinden değerlendirilmesi gerektiğini yinelemektedir.⁷⁶ Onun, rivâyetlerde âyetin sadece Şîa müntesiplerini amaçladığını veya sadece onlar hakkında indiğini belirten ifâdeleri görmezden gelmesi dikkatlerden kaçmamaktadır.⁷⁷ Onun bu tutumunun, âyetlerin anlaşılmasıyla ilgili nakledilen bu rivâyetlerdeki aşırılığı hafifletme çabasına yönelik olduğu burada da kendini göstermektedir.

74 el-Ayyâşî, *a.g.e.*, I, s. 255; el-Küleynî, *a.g.e.*, s. 556.

75 et-Tabâtabâî, *Mizân*, II, s. 295.

76 et-Tabâtabâî, *Mizân*, XVII, s. 286.

77 Mesela bkz. el-Kummî, *a.g.e.*, s. 591-592; Şeyh Sadûk Muhammed b. Ali b. Bâbeveyh, *Me'âni'l-Ahbâr*, Beyrut, Dârü'l-Marife, 1979, s. 107; Şerefüddin el-Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 507-508; Feyz-i Kâşânî, *a.g.e.*, III, s. 246; Hâşim el-Bahrânî, İbn Seyyid Süleyman b. Seyyid İsmail, *el-Burhân fî Teşîri'l-Kur'ân*, 2. bs., IV, Tahran, y.y., t.y., s. 78.

et-Tabâtabâî'nin, Şîatü Ali terkîbi altında Şîa Mezhebi'nin meşruluğunu âyetlerle ilişki kurarak ortaya koymaya çalıştığı ortadadır. Onun, Ahbârîler tarafından âyetlerin tefsirleri şeklinde telakki edilen yukarıda geçen rivâyetler ve benzerlerinin barındırdığı bilgileri onlar gibi değerlendirmemesi, onu bu bakış açısından uzaklaştırmamıştır. Dolayısıyla burada ilgili rivâyetlerde anlatılan bilgileri cery kabîlinden sayması, onun ayetlere indî yorum ve mezhebî kaygılarla yaklaştığı gerçeğini değiştirmemiştir. Rivâyetlerde geçen ifâdelerin anlamlarına aldırmandan ihtivâ ettikleri bilgileri cery kabîlinden sayması bu dediklerimizi destekler niteliktedir. Bu yönüyle et-Tabâtabâî'nin, cery kavramını ve yukarıda geçtiği gibi bâtını anlamı, bu rivâyetlerin İsnâaşeriyye rivâyetlerinde makbul rivâyetler kategorisinde muhâfaza edilmesi için birer can simidi olarak düşündüğü dikkatlerden kaçmamaktadır.

c. Sahâbîlerle İlişkilendirilenler

İmâmetin âyetlerle sâbit olduğunu savunan İsnâaşeriyye'nin, bu iddiası karşısında Kur'ân'ın indiği ortama şâhit olan sahâbe neslinin durumunu ortaya koymaları ve bunun üzerinden ümmeti iknâ etmeleri hiç de kolay değildir. Zira Sahâbe, vahyin ilk muhâtapları olarak yeni oluşan bir dinin pratikliğini ve yaşanabilirliğini yansıtan bir nesildir. Dolayısıyla imâmetin âyetlerle sâbit olduğunu ve bunun gereğinin sahâbe tarafından yerine getirilmediğini savunmanın, on iki on üç kişiyi bir tarafa bırakırsak, onların Allah'ın emrine karşı çıktıkları anlamına geldiği ortadadır. Öte yandan yirmi üç sene zarfında indirilen vahyin ve tebliğcisi Hz. Peygamber'in (s.a.s.) başarısızlığı gibi birçok mahzurla karşı karşıya bıraktığı da açıktır. Son kertede İsnâaşeriyye'nin, imâmeti âyetlerle ispatlayayım derken dinin temellerini sarsmaya yönelik ortaya çıkan kabul edilemeyecek bu olumsuz durumu dikkate almadıkları inkâr edilemez bir gerçektir.

Ahbârîler, imâmetin âyetlerde belirtildiği iddiası çerçevesinde sahâbenin durumunu, haklarında âyetler indiğini öne sürerek onların imâmeti kabul etmedikleri, bundan dolayı dinden döndükleri ve neticede yaptıkları amellerin boşa çıktığı şeklinde açıklamaktadırlar. Bunlar dışında imâmetle irtibatlı başka olumsuz niteliklerin de onlar hakkında âyetlerde anlatıldığını savunmaktadırlar. “İmâmetle ilgili alınan sözü bozdukları”, “imâmet hakkında kınandıkları” ve “imâmete tahammül edemedikleri” bu niteliklerin bir kısmıdır.⁷⁸

et-Tabâtabâî, Ahbârîler'in âyetler hakkında yaptıkları bu açıklamaları, cery olarak değerlendirmektedir. “*Kur'an âyetlerinin onlar (imamlar) veya onların*

78 Bu hususta geniş bilgi için bkz. Gümüş, *a.g.e.*, s. 216-267.

düşmanları hakkında uygulandığı rivâyetler, yani cery rivâyetleri, farklı açılardan olmak üzere çoktur; belki de yüzleri bulur.” sözüyle bunların çokluğuna dikkat çekmektedir.⁷⁹ Düşman olarak konumlandırılan kimselerle ilişkilendirilen cery rivâyetlerindeki açıklamaların, âyetlerin zâhiri anlamları üzerinden sahâbeyi hedef aldığı gözden kaçmamaktadır. Örneğin el-Ayyâşî'nin naklettiği bir rivâyet-te Allah Resûlü'nün (s.a.s.) Hz. Ali'nin halife olarak tâyin edilmesi üzerine Hz. Ebu Bekr ve Hz. Ömer'den Hz. Ali'yi tebrik etmelerini istediği, onların bu tâyinin Allah ve Resûlü tarafından mı gerçekleştiğini sordukları, Resûlü Ekrem'in bu soruya “*evet*” demesi üzerine onların “*Vallahi, onun (Hz. Peygamber'in) dile getirdiği [halîfeliği] Ali'ye asla teslim etmeyeceğiz.*” dedikleri, bunun üzerine de “*Allah'ı kendinize şahit tutarak, sağlamlaştırdıktan sonra yeminlerinizi bozmayın. Elbette Allah yaptıklarınızı bilir. İpliğini iyice eğirip sardıktan sonra onu çözen [kadın] gibi olmayın...*” meâlindeki Nahl sûresi 91 ve 92. âyetlerin indiği anlatılmaktadır.⁸⁰ Görüldüğü gibi burada ilgili âyetlerin inmesine sebep olan bir hâdiseden bahsedilmektedir. Anlatılan hâdise gereği imâmete dâir yeminler edildiği ve bu yeminlerin ipliğini eğirip sardıktan sonra onu çözen kadın misali bozulmaması istenmektedir. Dolayısıyla rivâyetteki bilginin cery kabîlinden sayılamayacağı âşikârdır.

Me'mûn (ö. 218/833), “*Onlar ki zıkr'ime karşı kör kesilmiş ve onu dinlemeye bile tahammül edemiyorlardı.*” meâlindeki Kehf sûresi 101. âyetin tefsirini İmam Ali er-Rıza'dan (ö. 203/819) isteyince o şu açıklamalarda bulunmuştur: “*Şüphesiz gözün perdesi anmaya/zikretmeye engel değildir. Anmak da gözle görülecek bir eylem değildir. Ancak Allah [bu âyette] Ali b. Ebî Tâlib'in velâyetini inkâr edenleri körlere benzetmiştir. Çünkü onlar Allah Resûlü'nün [Ali b. Tâlib ile ilgili sarfettiği] sözleri sıkıcı buluyor ve bunları işitmeye tahammül edemiyorlardı.*”⁸¹ Bu rivâyete göre söz konusu âyetin sahâbîlerin durumunu açıkladığı açıkken et-Tabâtabâî, bunun cery kabîlinden sayıldığını vurgulamaktadır.⁸² Diğer yandan sahâbenin Hz. Ali'den nefret ettiklerinden dolayı yanlarında anıl-

79 et-Tabâtabâî, *Mizân*, I, s. 42.

80 Bkz. el-Ayyâşî, *a.g.e.*, III, s. 21-22. Ayrıca bkz. el-Kummî, *a.g.e.*, s. 364; Şerefüddin el-Esterâbâdî, *a.g.e.*, s. 265-267; Hâşim el-Bahrânî, *a.g.e.*, II, s. 382-383; Abduali b. Cumu'a el-Huveyzî, *Tefsîrû Nûri's-Sekaleyn*, 2. bs., III, y.y., y.y., t.y., s. 80-83; Muhammed b. Muhammed Rıza el-Meşhedî, *Kenzü'd-Dekâik ve Bahrü'l-Ğarâib*, thk. Hüseyin Dergâhî, VII, y.y., Veżâretü's-Sekâfe ve'l- İrşâdî'l-İslâmî, 1366şh., s. 262-264; Muhammed b. Haydar el-Horâsânî el-Cenâbezî, *Beyânü's-Sa'ade fî Makâmâtî'l-İbâde*, 2. bs., II, Beyrut, Müessetü'l-'Alemî li'l-Matbû'ât, 1988, s. 424-425.

81 Şeyh Sadûk Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin, *Uyûnü Ahbâri'r-Rızâ*, Kum, Menşûrâtü's-Şerîf er-Radî, 1378şh., s. 124.

82 et-Tabâtabâî, *Mizân*, XIII, s. 377.

masına tahammül edemediklerinin anlatıldığı ve bahsettiğimiz âyetin bu durumu belirttiği, İmam Câfer'e dayandırılan bir rivâyette de anlatılmaktadır.⁸³

et-Tabâtabâî, sahâbe ile ilişkilendirilen bu rivâyetleri de cery kabîlinden saymakla Ahbârîler'in bu âyetlere yaptıkları açıklamaların aşırılığını gidermeye çalışmaktadır. Bunu yaparken rivâyetlerdeki bilgilerin cerye uygun olmamasını burada da önemsememektedir. Zira o bir Usûlî olarak âyetlerin zâhiri anlamlarına itibar edilmesi gerektiğinin zorunluluğunu bilip Ahbârîler'in âyetler için benimsedikleri tefsirlerin bağlama uymadığının farkındadır. Buna rağmen bu rivâyetlerden tamamen vazgeçmemesi mezhep taassubuyla açıklanmalıdır. Diğer yandan o, Ahbârîler'in tefsir şeklinde sundukları rivâyetleri cery kabîlinden değerlendirirse de bu kavram gereği sahabîler âyetlerin küllî mefhumları altında değerlendirileceğinden onun âyetlerdeki olumsuz nitelikleri sahabîlere yakıştırdığını belirtmek gerekmektedir.

Sonuç ve Değerlendirme

Ahbârîler'in imâmet çerçevesinde imamları ve onlara tâbi veya muhâlif şeklinde konumlandıkları kimseleri âyetlere konu etmeleri, onların âyetlerde birincil anlam olarak amaçlandığını savunmaları ve bunlarla ilgili imamlardan nakledilen rivâyetlerin, âyetlerin tefsirini ortaya koyduğunu vurgulamaları, bu bilgilerin Usûlî bir bakış açısıyla nasıl disiplin altına alınması gerektiğine ilişkin modern dönem Usûlî müfessirlerden Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâî'yi düşündürdüğü anlaşılmıştır. Zira Usûlî ekole göre âyetlerin zâhiri anlam üzerinden anlamlandırılmasının zorunluluğu gereği rivâyetlerdeki bilgilerin, dil kuralları ve kullanımı veya siyak açısından tefsir olarak kabul edilemeyeceği bellidir. Diğer yandan bu rivâyetlerin çokluğu ve İsnâaşeriyye Mezhebi'nin karakteristik özelliğini ortaya koyduğu bilinmektedir. Bundan dolayı et-Tabâtabâî'nin ilgili rivâyetlerdeki bilgileri, savunduğu “âyetler sadece zâhiri anlamları üzerinden anlaşılması gerekir” prensibiyle çatışmayacak şekilde ortaya koymak için çabaladığı, bu bağlamda da cery kavramı üzerine yoğunlaştığı fark edilmiştir. Bu yönüyle o, Ahbârîler'in tefsir ve amaç anlam şeklinde ileri sürdükleri rivâyetteki bilgilerin aşırılığını, bu kavramla gidermeyi hedeflemiş, böylece İsnâaşeriyye rivâyet edebiyatında önemli bir yekûn tutan bu rivâyetleri muhâfaza etme çabası içine girmiştir.

Ayrıca onun, bu bakış açısıyla Usûlî ekoldeki tefsir anlayışının Ahbârî ekoldeki gibi olmadığını ortaya koymaya çabaladığı gözden kaçmamıştır. Bu yönüyle

83 el-Kummî, *a.g.e.*, s. 404; Feyz-i Kâşânî, *a.g.e.*, II, s. 408; Hâşim el-Bahrânî, *a.g.e.*, II, s. 494; el-Huveyzî, *a.g.e.*, III, s. 311; el-Meşhedî, *a.g.e.*, VIII, s. 172.

Sünnî kesimin dikkatini çekmeye çalıştığı söylenebilir. Ne var ki, onun kavramla ilgili ortaya koyduğu teorik bilgilerin objektifliği ve onların okuyucuda bıraktığı her kesim tarafından tefsir ilminde kullanılabilir izlenimi, ilgili rivâyetlerin bu kavram altında değerlendirilmesi söz konusu olduğunda kendini, kavrama çizilen sınırlara riâyet etmemeye, mezhebi kaygılar gütmeye ve yanlı bir tutum sergilemeye bıraktığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla teorik açıdan kavrama yüklenen anlamın pratiğe yansımadağı ve bu anlamda ikisi arasında bir uyumun olmadığı ortaya çıkmıştır.

Anılan rivâyetlerin âyetlerle irtibâtına ilişkin et-Tabâtabâî tarafından öne sürülen bâtni anlam ve te'vil kavramının da cery kavramıyla aynı görevi üstlenmek için telakki edildiği anlaşılmıştır. Buna göre rivâyetlerdeki bilgilerin, lafızlardan anlaşılması çok uzak olması durumunda bâtni anlam ve te'vilin devreye sokulmaya çalışıldığı görülmüştür. Bununla rivâyetlerin imamlara nispet edilmesi hasebiyle içindeki bilgilere sadece inanmakla yetinilmeye yönlendirildiği böylece zâhir anlamlar üzerinden bilgilerin test edilmesinin önünün kapandığı fark edilmiştir.

Âyetlerin zâhiri anlamlarına uygun olmadığı iddiasıyla kelamcı, felsefeci ve tasavvufçuların yaptığı yorumları tenkit eden et-Tabâtabâî'nin, bâtni anlam ve te'vile dair ortaya koyduğu bakış açısıyla bir bakıma kendi kendini tenkit etme durumuna düştüğü söylenebilir.

Ceryin, âyetlerin zamana, mekâna ve şahıslara bağlı kalmayıp onların evrenselliğini anlatma bağlamında kullanılan bir terim olarak, hem İsnâaşeriyye hem de Ehl-i Sünnet ulûmu'l-Kur'ân'ına kazandırılması mümkündür. Ancak bunun indî yorumlara mahal vermemesi için âyetlerin bulunduğu siyâka riâyet edilmesi ayrıca içerdikleri kelimelerin dilin kuralları ve kullanımı sınırında kalması, âyetlere bu açıdan bir bakış açısıyla bakabilmenin vazgeçilmez unsurlarıdır.

Kaynakça

el-'Ayyâşî, Muhammed b. Mesud, *Tefsîrû'l-'Ayyâşî*, thk. Komisyon, Kum, Müessesetü'l-Bî'se, 1421h.

el-Esterâbâdî, Muhammed Emin, *el-Fevâidü'l-Medeniyye* (eş-Şevâhidü'l-Mekkiyye ile beraber), thk. Komisyon, y.y., y.y., t.y.

el-Esterâbâdî, Seyyid Şerefüddin Ali el-Hüseynî, *Te'vîlü'l-Âyâtî'z-Zâhire fi Fezâli'l-'İreti't-Tâhire*, thk. Hüseyin el-Estâdülî, Kum, Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1409h.

el-Evsî, Ali, *et-Tabâtabâi ve Menhecühû fi Tefsîrihi'l-Mizân*, Tahran, Muâveniyetü'r-Riâse li'l-Alâkâti'd-Devliyye, 1985.

Eyâzî, Muhammed Ali, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-Mecîd el-Müstahrec Min Tûrâsi's-Şeyhi'l-Müfid*, Kum, Merkez-i Ferheng ve Meârif-i Kur'ân, 1382h.

el-Fakîh, Muhammed Cevâd, *Silsiletü'l-Erkâni'l-Erba'a*, 5. bs., Beyrut, Dârü'l-Fünûn, 2009.

Feyz-i Kâşânî, Molla Muhsin Muhammed b. Şâh Murtazâ, *Tefsîrû's-Sâfi*, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2008.

el-Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed Yakub, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 7. bs., thk. Komisyon, Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 2003.

el-Garâvî, Muhammed Abdülhasan Muhsin, *Mesâdirü'l-İstinbât beyne'l-Usûliyyîn ve'l-Ahbâriyyîn*, Beyrut, Dârü'l-Hâdî, 1992.

Gümüş, Sabahattin, “*İsnâaşeriyye Tefsir Geleneğinde İmâmetle İlişkilendirilen Âyetlerin Ahbârî ve Usûlî Yorumu*”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Temel İslâm Bilimleri, İstanbul, 2020.

Hâşim el-Bahrânî, İbn Seyyid Süleyman b. Seyyid İsmail, *el-Burhân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, 2. bs., Tahran, y.y., t.y.

el-Haydarî, Kemal, *el-Allâme et-Tabâtabâi: Melâmih min Sîretihi'z-Zâtiyye ve Menhecîhi'l-İlmî*, Kum, Müessesetü'l-İmâm el-Cevâd li'l-Fikri ve's-Sekâfe, t.y.

el-Huveyzî, Abduali b. Cumu'a, *Tefsîrû Nûri's-Sekaleyn*, 2. bs., y.y., y.y., t.y.

el-İsfahânî, er-Ragıb, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, 3. bs., Mısır, el-Mektebetü't-Tevfîkiyye, 2013.

el-Kummî, Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim, *Tefsîrû'l-Kummî*, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2007.

el-Kummî, Sa‘d b. Abdillâh *Kitâbü'l-Makâlât ve'l-Fırak*, y.y., Merkez-i İn-tişârât-ı İlmî ve Ferhengî, 1360şh.

el-Küleynî, Ebû Câfer Muhammed b. Yakub, *Usûlü'l-Kâfî*, Beyrut, Müesse-setü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2005.

el-Meşhedî, Muhammed b. Muhammed Rıza, *Kenzü'd-Dekâik ve Bah-rü'l-Ğarâib*, thk. Hüseyin Dergâhî, y.y., Vezâretü's-Sekâfe ve'l- İrşâdi'l-İslâmî, 1366şh.

Muğniyye, Muhammed Cevâd, *et-Tefsîrû'l-Kâşif*, 4. bs., Beyrut, Dârü'l-En-vâr, t.y.

en-Neşşâr, Ali Sami, *Neş'etü'l-Fikri'l-Felsefî fi'l-İslâm*, 7. bs., y.y., Dâ-rü'l-Me'ârif, 1977.

en-Nevbahtî, Ebû Muhammed el-Hasan b. Musa, *Fıraku's-Şî'a*, thk. Abdül-mun'im el-Hıfînî, Kahire, Dârü'l-İrşâd, 1992.

es-Semâhîcî, Abdullâh, *Münyetü'l-Mümârisîn fî Ecvibeti Mesâliş'Şeyh Yâsîn*, Mektebetü Mer'âşî, nr. 1018.

Şeyh Sadûk Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin, *Uyûnü Ahbâri'r-Rızâ*, Kum, Menşûrâtü's-Şerîf er-Radî, 1378şh.

_____, *Me'âni'l-Ahbâr*, Beyrut, Dârü'l-Marife, 1979.

et-Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, *eş-Şî'âtü fi'l-İslâm*, Beyrut, Bey-tü'l-Kâtib, 1999

_____, *el-Kur'an fi'l-İslâm*, çev. Ahmed el-Hüseyinî, Beyrut, Dâ-rü'z-Zehrâ, 1973.

_____, *el-Mizân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Kum, Menşûrâtü Cemâati'l-Mü-derrisîn fi'l-Havzeti'l-İlmiyye, t.y.

et-Tabresî, Emînü'l-İslâm Ebû Ali el-Fadl, *Mecma'u'l-Beyân fî Tefsî-ri'l-Kur'an*, thk. Komisyon, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2007.

et-Tûsî, Ebû Câfer Muhammed b. el-Hasan, *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, thk. Ahmed Habib Kasîr el-Âmilî, Beyrut, Müessesetü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 2013.

ez-Zehbî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Kahire, Mektebe-tü Vehbe, t.y.